

Hittani tanulmányok.

5. §. *A teológia válsága.*¹ Ma általában sokat beszélnek a teológia válságáról. Sőt van teológiai rendszer, amely a krízis teológiájának nevezi magát. Azonban vigyáznunk kell. A krízis teológiája, a Barth Károly és társai által megindított teológiai rendszer azt érti a krízis alatt, hogy az ember állandóan Istennek döntő megítélése alatt áll. Mi azonban arról a krízisről kívánunk megemlékezni, amelybe a modern teológia belekerült az utolsó félszázadban, de különösen a háboru után, amikor a válság felszínre tört és öntudatosná lett. A válság maga nem a háborus lélek eredménye, amint némelyek gondolják, hanem sokkal régibb eredetű. Wobbermin szerint már 1889-ben, a Ritschl Albert halálával megkezdődött az által, hogy az ő követői a teológiát kizárólag történeti tudománynak tekintették, a systematikus kérdéseket is kizárólag történelmi módszerrel kezelték s ez úton vélték véglegesen megoldhatni. Ezt az irányzatot historizmusnak nevezik. Legtipikusabb alkotása ennek az irányynak Harnack Adolf: *Előadások a kereszténység lényegéről* c. műve, amelyben a szerző azt az álláspontot juttatja kifejezésre, hogy a kereszténység egész tartalma, igazságának természete történelmi úton és történelmi módszerrel oldható meg véglegesen.

Közvetlenül a háború előtt egy másik kiváló képviselője tűnt fel ennek az irányzatnak Troeltsch Ernő személyében. Troeltsch is a történelemmel és a történelem módszerével kívánta megmagyarázni a keresztény világszemlélet összes problémáit. Ő volt az, aki a teológiai kérdéseket szoros kapcsolatba hozta az általános vallástörténettel, ami által a teológiai tudományt jelentékenyen előbbre vitte.

¹ Ez a § D. G. Wobbermin: *Richtlinien der evangel Theologie* (1929) c, műve hasonló címet viselő fejezete alapján készült.

A historizmus a teológia krízisének egyik oka. A másik oka az u. n. pszichológizmus, amely igen sok esetben a historizmussal együtt jelentkezik. A kettő egymás felé irányul s egyik a más mintegy kiegészíti. Pszichológizmusnak nevezzük azt az irányzatot, amely a tapasztalati lélektan elveit juttatja túlsúlyra a teológiai tudományban. A tudat állapotainak vizsgálatából indul ki s lélektani úton kívánja megközelíteni a teológia leglényegesebb kérdéseit. Ezt a pszichológizmust sokan Schleiermachertől származtatják, különösen a Barth-féle teológia hívei. Azonban ez nem helyes. A pszichológizmusnak ez az iránya hiányzik Schleiermacher teológiájából s eredete és kiindulópontja másutt ez u. n. erlangeni iskola teológiájában keresendő.

Az u. n. közvetítő teológiában a historizmus és a pszichológizmus irányzatai összevegyültek, egyesültek s különösen a Jézus életrajzok művelésében és elterjedésében nyilatkoztak meg, amelyek Jézus életének kutatása alapján próbálták meg a keresztény hit alapvető igazságait kihámozni.

Ez a két irány uralta a teológiát a háború kitöréséig. Ezeknek öntudatosává válása és a bennük rejlő hiányokra való utalás azonban a háború vége felé jut kifejezésre Barth Károly teológiájában. Barth mutatta ki s ez neki érdeme, hogy sem a historizmus sem pedig a pszichológizmus nem tudja a vallás tényét végső alapjában megmagyarázni. Ő mutatta ki, hogy a két irány válságba sodorta a teológiát. Azonban a válságot nem volt képes elhárítani, hanem még inkább elmélyítette saját teológiai irányzatával, amely tulajdonképpen a pszichológizmus és a historizmus ellen veszi fel a harcot, de a végén dogmatizmusba fullad. Barth ugyanis egyoldalúan értékelte ez irányzatokat, nem ismerte fel elődei sok hibáit, nem hatolt a dolog mélyére s azért nem is volt képes a teológia válságát megszüntetni. Nem vette észre, hogy amikor szembe helyezkedik a historizmussal, akkor tulajdonképpen szembe helyezkedik az egész reformációval. A történelmi kritika és a történet vizsgálat ugyanis a reformáció egyik alapvonása. Éppen így elfogult a pszichológizmussal szemben is, nem veszi észre igazságait s azt, hogy Luther maga is nagy súlyt helyezett a személyes hittapasztalatra a testimonium spiritus sancti internum-ra. Mivel tehát Barth a historizmust és a pszichológizmust teljesen kiküszöbölte teológiai gondolkozásából, a teológia az ő fellépése után is válságban maradt.

Hogy a nehézségek mind elkerülhetők legyenek s a krízis valóban megoldassék, arra Wobbermin szerint csak egy mód van és pedig az, ha a protestáns teológia visszatér arra az útra, amelyet a reformáció és Schleiermacher jelölt meg számára. Schleiermacher ugyan nem mindenben folytatja a reformátori hagyományoknak, de kiemel sok olyan mozzanatot a reformátori teológiából, amit az ortodoxia és a racionalizmus háttérbe szorítanak. Ma is ugyanaz a veszély fenyegeti a teológiát, hogy mellékvágányokra kerülve elfelejti mindazt, amit Schleiermacher a reformációból kiemelt. Ezek a következők:

1. Schleiermacher szembefordul a hagyományos ortodoxiával s mindenféle racionalizmussal. Küzd a hagyományos ortodoxia ellen, amely az átörökölt dogmai hittételek fogalmi boncolásában merül ki és másfelől küzd a vallás elrationalizálása ellen, amely az élő hit helyébe az értelmi megismerés eredményeit teszi. Luther is küzd a scholasztika ellen, amely nem egyéb, mint az ortodoxia és a racionalizmus vegyülete. A mai protestáns teológia nem egyéb, mint ingadozás, az ortodoxia és a racionalizmus között, ezt mutatja a Barth teológiája is. Feladata pedig épen az, hogy küzdenie kell mindkettő ellen.

2. Schleiermacher álláspontjának másik jellegzetes tulajdonsága az, hogy a keresztény vallás lényegét saját magából, keresztény vallásos mozzanatokból kell megérteni s a magyarázatban távol kell tartani minden filozófiai spekulációt. Utólag ezt is segítségül lehet hívni, azonban a kiindulásnál erre szükség nincsen. Ő maga ugyan több ízben vét ez ellen, ami azonban nem teszi kétségessé azt a törekvését, hogy a keresztény vallás lényegét lehetőleg megszabadítsa a reá tapadó spekulációktól. A keresztény vallás lényegét magából, a maga tisztaságában kell kiemelni az isteni kijelentés alapján, amely magában foglalja az őseredeti mozzanatokot.

3. Jellemző Schleiermacher teológiájára a vallásról szóló meghatározás, amely szerint a vallás lényege az Istentől való feltétlen függés érzete. Ebben a meghatározásban nemcsak a függés objektív ténye jut kifejezésre, hanem egyúttal az erről való szubjektív tudás, ennek megérzése. Hogy megvan a függés és hogy erről az embernek tudomása van, ez a kettő együtt alkotja a vallás lényegét.

4. Végül jellegzetes Schleiermачernél az, hogy megkülönbözteti a hit tárgyát, a hit aktusától s a kettő kölcsönhatásából magyarázza a vallást. A hit tárgya (*fides, quae creditur*) a hit aktusával (*fides, qua creditur*) szükségképeni összefüggésben áll, elválaszthatatlanul egymásra vannak utalva. A hitnek két kritériuma van: az objektív és a szubjektív. Az előbbi az elhatározó. Vagyis akkor igaz az én hitem, ha az igaz Istenre irányul. Az igaz Istent pedig az ő kijelentéséből, elsősorban az újtestamentumból ismerem meg. Isten megjelenik nekünk az ő kijelentésében, amelyet a hit által értünk és ragadunk meg. Mindez más szavakkal azt jelenti, hogy az isteni kijelentés megértése a személyes hittapasztalat által fogható meg. A kettő egymásra van utalva, egyik sem nélkülözheti a másikat. A protestáns ember hitének két forrása van: a szent írás és az egyéni hittapasztalat. Ennek az utóbbi, szubjektív mozzanatnak az előbbi a normája, a szabályozója.

Wobbermín mindezen megfontolások alapján arra az eredményre jut, hogy az evangélikus hittan egyetlen forrása a szentírás. A személyes hittapasztalat nem külön forrás, de nélkülözhetetlen. Nem az a fontos ugyanis, hogy mi tényleg mit tapasztalunk, hanem az, hogy mit kell tapasztalnunk Isten akarata szerint, amely a kinyilatkoztatás alapján lesz ismertté a mi hitünk számára.

6. §. *A teológia válságának tanulságai unitárius szempontból.* Az előbbi §. fejtegetései, amelyek elsősorban az evangélikus hitre, az evangélikus protestáns teológia válságára vonatkoznak, fontos tanulságokat foglalnak magukban reánk, unitáriusokra nézve is, egyúttal tanulságul és segítségül kell, hogy szolgáljanak sajátos teológiai és hittani szempontjaink és feladataink megjelölésére, amelyek a következők.

1. Mondanunk sem kell, hogy az unitárius teológiának és hittannak mindig küzdenie kell minden eldogmatizáló törekvés ellen. A vallásos hit nem dogma. De küzderie kell a vallás elrationalizálása ellen is, mert a hit nem pusztán ismeret, ha ennek nagy szerep is jut benne. Ez a két feladat összefügg egymással, mert hiszen az eldogmatizálás is az elrationalizálásnak egyik formája, ha sok tekintetben eltérő is. Az unitárius felfogás szerint a dogmatizmus az ortodoxiát, a változhatatlan dogmákban való

feltétlen hitet, a vallásosságnak dogmákban való megmerevedését jelenti. A racionalizmus az előbbivel szemben az észnek, a gondolkodásnak felderítő szerepét jelenti a hit világának területén a dogmákkal szemben.

Midőn az unitárius teológia feladatai közt a vallás elracionálizálása elleni küzdelmet említjük, ez alatt természetesen nem azt értjük, hogy az ész nevében ne harcoljunk tovább is, mint eddig, a dogmák csalhatalansága ellen, hanem azt, hogy óvakodnunk kell attól a felfogástól, hogy a józan ész bírálata és ismeretei kimerítik a hit fogalmát és tartalmát. Az a racionalizmus, amellyel bennünket sokszor megvádolnak, elsősorban erre vonatkozik. A helyesen értelmezett unitarizmust a racionalizmus hibája nem terheli és nem terhelte sohasem, habár kétségtelen, hogy megvolt a kísértés erre a múltban és a jelenben is. Ezért kell a figyelmet külön is felhívunk rá.

2. Schleiermachernek az a tanítása, hogy a keresztény vallást saját magából, filozófiai spekulációk nélkül kell megértenünk, olyan igazság, amelyet az unitárius gondolkodás nemcsak helyesel, hanem mindig is követett. Unitárius felfogás szerint Jézust és az evangéliumot nem a teológiai dogmákon keresztül, hanem a maguk közvetlenségében kell megragadni. Az unitarizmus üdesége és frissessége épen abban kell, hogy álljon, hogy a teológia hagyományain túl visszanyul az ősforráshoz, Jézus tanításaihoz. Maga a teológia tulajdonképpen sohasem volt egyéb, mint a hitigazságok filozófiai megértésére és megalapozására irányuló kísérlet Pál apostoltól elkezdve, a scholasztikán keresztül, egészen napjainkig. Hol metafizikai, hol ismerettani, hol lélektani megoldásokat keresett, a gondolkodás fejlődése szerint. A filozófia lehet segítség a hit tartalmának mélyebb átértésére, ennek előfeltétele azonban az, hogy respektálja a hit sajátosságát, mert ha ezt nem teszi, akkor a lényegét semmisíti meg. Mindamellet, hogy az unitarizmus ebben az elfilozófálásban sem volt hibás, nem árt szem előtt tartani az ettől való óvakodást, mert e téren is erős a kísértés az unitárius gondolkodás természetében rejlő sajátosságok következtében, amelyek alapján szeret párhuzamot vonni a maga munkája, a tudomány haladása s a felvilágosultság elméleti értékbecslése között. Mindez alkalomadtán helyes és kívánatos, ha nem temeti el az unitárius keresztény vallásos felfogás lényegét.

3. Schleiermachernek azt a tételét, amely különbséget tesz a hit tárgya és a hit egyéni aktusa közt, szintén elfogadhatónak tartjuk. Az egyéni hittapasztalat nem kizárólagos forrás, de elengedhetetlen feltétele minden vallásnak. Minden egyéni hit akkor valóban építő, ha objektív alapra is támaszkodik. Más-különbén misztikus rajongássá, ön maga hitbeli kiélésévé lesz s így téves vágányra kerül. Objektív alap elsősorban a bibliai kijelentés, de Istennek minden kijelentése. A kijelentés fogalmának tágítása és kiszélesítése mellett megállapíthatjuk, hogy az unitárius keresztény hit Istennek a bibliában található vagy egyebütt felfedezett és megértett kijelentésén s ennek egyéni megélésén, mint hittapasztalaton alapszik.

Az unitárius vallást hol racionalizmussal vádolják, mint amely tisztán az ész boncoló és szétszedő munkájára támaszkodik, hol pedig azzal, hogy pusztán az egyéni, az individuális vallásosságra támaszkodik, ami által a vallást egészen elszubjektívizálja s a hit objektív alapjának csekély fontosságot tulajdonít. Ez a két, sok tekintetben ellentmondó kifogás azt bizonyítja, hogy nem ismerik az unitárius vallás lényegét és alapját. Azért arra kell törekednünk, hogy az unitárius vallásos felfogást a maga tisztaságában mutassuk be s az idők folyamán hozzátapadt racionalista vagy misztikus járulékoktól tisztítsuk meg.

4. Wobbermin az evangélikus teológia krízisének megszűnését attól várja, ha visszatér a Luther—Schleiermacher nevei által megjelölt történelmi fejlődés útjára. Az előbbi név a reformáció nagy teológiai hagyatékát képviseli, az utóbbi a reformáció protestáns elvének logikus továbbfejtését a vallásos szubjektivizmus és individualizmus irányában, amely nem téveszti szem elől a hit objektív alapelveit sem. Ha mi, unitáriusok, az előbb említett két név helyére a Dávid Ferenc és a Channing nevét tesszük, akkor előttünk áll az unitárius hit fejlődésének egyenes útja. Az egyik képviseli számunkra a reformáció szellemének unitárius hagyatékát, a másik, az ennek logikus folyományaként tekintendő egyéni vallásos hittapasztalat jelentőségét juttatja érvényre. Schleiermacher és Channing között mélyreható egyezések vannak. Az alap és lényeg egy, csak a kiadás más. Schleiermacher európai és német, aki közelebb áll a reformáció eszmeköréhez, Channing angol, sőt amerikai, aki kevésbé teológus, mint az előbbi, de vallásosságának intuitív ereje vetekedik az övével.

Dr. Varga Béla.

Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban.

7-ik közlemény.

Urvacsora.

Ha e szertartásunkat csak külső gyakorlatnak tekintjük is, van benne megkapó szociális elem. Találkozás az urasztala körül. Szembenézés a gyülekezetnek máskor szétszórta élő és a magok dolgával elfoglalt embertársakkal, a hittestvérekkel. Vendégségben az Ur Jézus asztala mellett! Megemlékezés arról, hogy az az ő számára utolsó volt, mert csakhamar fölváltotta a kegyetlen emberi féltékenység és gyűlölet.

Igy szemlélve, innen a multból, sok szépet, de több tragikust találunk benne, s megértjük azt a nagy ragaszkodást, mellyel a keresztények magokénak tartották. De ugyanakkor megdöbrent az a mérhetetlen nagy távolság, hová a keresztények szétszóródtak a jelek értékének és hatásának következtében.

Az unitárius pap kilépik az urasztala mellé. Arcán a meghaltság halvány komolysága. A földet érő fekete palást elfedi az ember testét, oda zárja a mellé az asztal mellé, amely már a lélek szárnyán elébe varázsolja azt a nagy embertársat, azt az édes testvért, aki mindig hívja magához a fáradtakat és megterhelteket, hogy megnyugosztalja az örökélet kiapadhatatlan forrása mellett. Ha csak annyi történik, hogy megemlékezünk arról a gazdag ajándékról, melyet Jézus személyében küldött az égi atya, már jelentkezik az idvezülés, a sorsunkkal kibékülés áldó és megszentelő érzése. Ekkor és így érezve a jelek átalakulnak a lélek táplálékává.

Ilyen transzsubstancióra mindig szüksége van a hívő léleknek, hogy újra szülessék. Nem a kenyér, sem az a csepp bor, hanem az, hogy Isten színe előtt állok és a legjobb testvér nagy ajándékát együtt élelem azokkal, akikkel életem össze van kapcsolva!